

Hoe ik miniatuurtjes componeer?

door Ignace Vandecasteele

Mijn antwoord kan heel kort zijn: moeizaam! Zoals een schilder voor de ezel gaat zitten met verftubes en borstels, zo ga ik voor het schaakbord zitten, en schuif wat met de stukken, wachtend op inspiratie. Et en toute chose il faut considérer la fin!

Daar ik geen schaker ben, maar veeleer een puzzelaar en een purist, staan er niet veel stukken op het bord. Maar uit een economisch geconstrueerde stelling met rijke inhoud waarin alle stukken meespelen, het maximum halen... en dan een hoogtepunt bereiken, waar je voor op je knieën gaat zitten, dat is mijn betrachting.

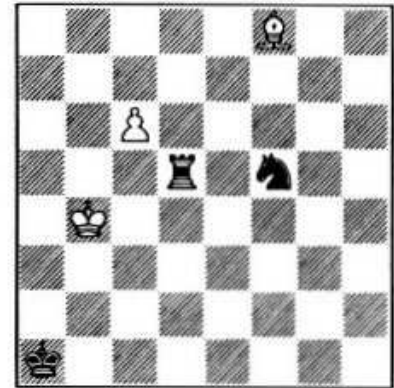
Een miniatuurtje heeft niets overtolligs, is kristalhelder en elegant en van een gecompliceerde eenvoud. Bij het componeren is er één gewaarwording die primeert, en alle andere in intensiteit en diepte overtreft, namelijk de vreugde bij het scheppen van schoonheid. De geniale Aljechin heeft het eens uitgeroepen: "Für mich ist das Schach nicht Spiel, sondern Kunst". Er kunnen zich inderdaad in de partij kunstzinnige momenten voordoen, maar in het gecomponeerde eindspel, dat niet afhankelijk is van toevaligheden is het kunstzinnige karakter beduidend sterker. De componist giet als het ware zijn idee in een artistieke vorm. Majakowski drukte het als volgt

uit: "Bedenk steeds, dat in de kunst, de wet van de economie, de onverbrekelijke belangrijkste regel uitmaakt voor elk ontstaan van esthetische waarden".

Daarom liggen miniatuurtjes mij zo nauw aan het hart. En dan heb ik persoonlijk een voorkeur voor looper en paard. Waarom? Wel... Chéron formuleerde het zo: "Les mats les plus surprenants sont ceux qui sont donnés par cavalier blanc en fou blanc associés: le mariage de la carpe et du lapin". Ik heb je verteld dat ik geen schaker ben en een illustratie hiervan is dat ik een tweede oplossing vond voor een gekende achtzet uit 1895 van Shinkman, daar ik de rochade niet kende. Door het probleem in spiegelbeeld te plaatsen, was enkel mijn versie de correcte!

Toen ik het boek *Schaakstukken spelen U* voor van Bouwmeester kocht, veranderde die onwetendheid... en ook mijn leven. Ik stond in verrukking voor de rijke eenvoud van een "Saavedra"! Een poging om deze studie te verdiepen, was mijn eerste ontgoocheling. Ik voegde er peper en zout, hier looper en paard, aan toe en zie hier hoe het recept mislukte (diagram 1)

1.c7 ♖d4+ 2.♗b3 ♖d3+ 3.♗c2 ♖d6! 4.♙g7+! Wit op zijn beurt biedt een stuk ten offer aan,

1) Wit aan zet wint

dat zwart beantwoordt met een derde 4...♙d4+ 5.♙xd4+ ♖xd4 6.c8♖!! etc. Na publikatie, zonder oplossing, bleek Bouwmeester een van de goede oplossers, maar... dan kreeg ik een koude douche van een oplosser die wint voor zwart ontdekt had: na 4.♙g7+ antwoordt zwart met 4...♗a2! 5.c8♖ en dan volgt de doodsteek met het verrassende 5...♙e3+! en de witte dame valt na 6.♗c3 ♙d5+ etc. of er volgt mat na 6.♗c1? ♖d1.

Deze studie kan misschien correct gemaakt worden door toevoeging van een witte pion op f2 en een zwarte op f3, maar dit is nu juist wat mij stoort in een studie: namelijk de "duds", de vogelverschrikkers die het veld ontsieren. Later ontdekte ik dat ook Troitzky, de gebroeders Platov, Weenink, Liboerkin en Halberstadt deze Saavedra bewerkt hebben.

Maar laten we terugkeren naar mijn geliefde lopers en paarden. Hoe componeer je een

miniatuurtje? Wel, zoals ik al zei: men neme een bord, plaatse daarop de stukken en roere daaronder. Bijvoorbeeld diagram 2.

2) Wit aan zet wint

Opdat het zwart paard niet zou kunnen ontvluchten naar het centrum speelt wit hier **1. ♖e6!**. **1... ♖a5** is nu het enige antwoord voor zwart, daar de velden c1 en d2 ontoegankelijk zijn wegens de witte looper. Na **2. ♙e3+ ♜a6** **3. ♖c5+ ♜b6** **4. ♖b3+ ♜a6** **5. ♖xa5** ontstaat een gekend pat, dat ik als verleiding wou in een winststudie. Na **3. ♖c7+** zou het mat zijn, indien er een zwarte pion stond op b7, maar dan was het geen pat meer. Plaatste ik echter een zwarte pion op c6, dan zou **3. ♙c5** het zwarte paard verplichten naar b7 te springen, dus **3... ♖b7** **4. ♖c7** mat. Daar zat wel wat in, maar **2. ♙e3+** wordt beantwoord met **2... ♙c5+**, aldus veld c6 vrijmakend. Daarom herzette ik de stelling tot diagram 3.

3) Wit aan zet wint

1. ♖e6 ♖a5 (Ik liet **1... ♖c1** of **1... ♖d2** even buiten beschouwing) **2. ♙c5+ ♜a6**. Was zwart nu aan zet dan had ik mijn doel bereikt. Hoe kon ik een tempo winnen? Na enig zoeken vond ik **3. ♖c7+ ♜b7** **4. ♖d9!** We plaatsen hier alle stukken een veld lager en de vierde zet van wit is dan **4. ♖d8!** Hier ontnam de zwarte koning een vluchtveld voor het paard en een aanval op het witte paard door de zwarte koning mislukte door het gedekte schaak, dus moest de zwarte koning terug: **4... ♜a5** en met **5. ♖b7+ ♜b6** **6. ♙d5 ♜b5** had wit zwart verplicht het driehoekje a5-b6-b5 uit te voeren met de koning. Er volgt nu **7. ♖d6+ ♜a5** **8. ♙c4** enz. Bij de beginstelling **w♜b3**, **♙e8**, **♖c6**; **z♜b5**, **♖b2** **pi.c5** wordt nog wat geschaafd: de zwarte koning kon schaak gekregen hebben, door het witte paard dat op zijn beurt en prise moest staan. De uiteindelijke beginstelling werd dan als in diagram 4:

4) Wit aan zet wint

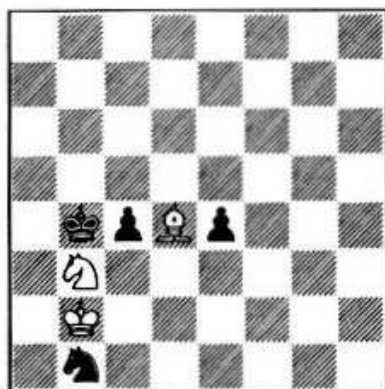
Met als oplossing: **1. ♖c6+ ♜b5** (De zwarte koning moet veld a4 dekken voor het vluchtende paard) **2. ♖e5 ♖a4** (Hier had ik het geluk dat componisten een riem onder de hart steekt: **2... ♖d1** faalt op **3. ♖g4**) **3. ♙c4+ ♜a5** **4. ♖c6+!! ♜b6** **5. ♖d8 ♜a5** **6. ♖b7+ ♜b6** **7. ♙d5 ♜b5** **8. ♖d6+ ♜a5** **9. ♙c4 ♖b6** Het zwarte paard verlaat eindelijk zijn stal, maar het is tevens de dood voor zijn meester: **10. ♖b7 mat!**

Mijn vriend Julien Vandiest schreef hierover in zijn geprezen rubriek van de *Volksgazet* (voor mij in die tijd het enige aanknopingspunt met studies). Ik citeer: "Studiecomponist I. Vandecasteele zag zich, zoals we onlangs mededeelden, een verdiende eerste prijs toegewezen in *Schakend Nederland* aan de hand van zijn studie **w♜b3**, **z♜a5**. In het Duitse tijdschrift *Schach-Echo* werd deze fijnzinnige studie gepubliceerd met volgend commentaar: "Diese hoch originelle Komposition hat Meister Ludwig Rellstab zu Begeisterungstürmen hingerissen. Rellstab teilte dem Studienredakteur in Bad

Pyrmont am 3. November 1963 mit, "die Studie sei ungefähr die Schönste die er kenne und das will schon etwas besagen". Einde citaat.

Beste eindspelliefhebbers, ik ben maar een mens, en ik kan je verzekeren, dat dan je neus gaat krullen, maar het moedigt je aan. En je wil bewijzen dat je nog beter kan. Maar voor ik een uitbreiding van voorgaande studie demonstreer, wil ik hier van de mij geboden gelegenheid gebruik maken om de hier aanwezige dame-eindspelcomponist, filosoof en poëet Julien Vandiest hartelijk te bedanken voor de menigvuldige hulp en bijstand die ik mocht ontvangen over zo vele jaren. Het is dank zijn hem, dat ik hier sta. Bravo!

We gaan verder met de stelling in diagram 5, die ik in één nacht in elkaar knutselde.

5) Wit aan zet wint

1. ♖c1 ♗a3! 2. ♗a2+ ♖a4 3. ♖c3+ ♗b4 4. ♗d5+ ♖a4 5. ♗b6+. Deze 5 zetten zijn het werk van retro-analyse, die je geduldig opzoekt, want hier kan als eerste zet, in plaats van 5. ♗b6+ vertrekkend van het witte paard op d5 ook vanuit a8 of c8 of d8 begonnen zijn. Maar

waarom hier 5. ♗b6+. Kan hier niet eenvoudig 5. ♗c3 volstaan? Nee! En hier speelt de zwarte bijgevoegde pion e4 een belangrijke rol, men zie: 5...e3 6. ♗e1 e2 7. ♗c3 ♗b4 8. ♗b1+ c3+ 9. ♗xc3+ ♖a4 10. ♗xa3 e1 ♚ 11. ♗xe1 pat!

Deze verleiding geeft de compositie meer waarde. Maar hoe moet het dan verder? Wel, de zwarte pion op e4 dient eerst veroverd te worden, en wel met 5. ♗b6+ ♗b4 6. ♗c3+ ♗b5 (Hier had ik het geluk dat 6...♗c5 faalt op 7. ♗a4+ en 8. ♗xa3). We vervolgen onze jacht op de e-pion met 7. ♗d7 ♖a4 8. ♗c5+ ♗b5 9. ♗xe4. Het eerste doel is bereikt en l'histoire se repète: 9...♖a4 10. ♗c5+ ♗b5 11. ♗d7 ♖a4 12. ♗b6+ ♗b5 13. ♗d4 ♗b4 14. ♗d5+ ♖a4 15. ♗c3 ♗b5 16. ♗b6 mat! De zwarte koning ontnemt vier maal het vluchtveld voor het zwarte paard. Een matstudie, 16 zetten diep, met 2 verleidingen en slechts 7 stukken op het bord.

Een gekend motief in de eindspelkunst is de volgende stelling: w♗f3, ♗a1, ♗f5; z♗d5, ♗h5. Wit speelt en wint. Na 1. ♗g4 ♖e4 2. ♗b2! verovert wit het zwarte paard als volgt: 2...♗f4 3. ♗g3+ ♖e3 4. ♗c1+ en 5. ♗xf4, maar 2. ♗d6+ ♗d5 3. ♗c8 wint ook.

Om dit te beletten schoof ik de stelling 2 rijen hoger, en voegde een zwarte pion op a5 toe om ♗b4 te beletten (zie diagram 6):

6) Wit aan zet wint

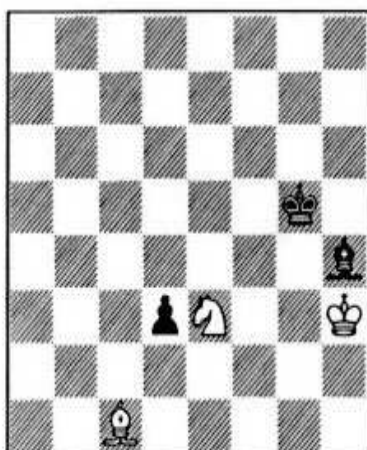
Het resultaat was dat na 1. ♗g6 ♖e6 2. ♗d8+ ♗d7 3. ♗b7 ♖c6 4. ♗xa5+ wit hier de zwarte pion oppeuzelt en na 4...♗b5 5. ♗b7 ♖c6 6. ♗d8+ ♗d7 7. ♗f7 ♖e6 kan nu wel 8. ♗b4. Door nog 3 pionnen bij te voegen en een inleiding te creëren ontstond volgend eindspel: w♗g4, ♗c1, ♗f7, pi.a4; z♗c5, ♗h7, pi.a7, a6, a5. Wit speelt en wint. 1. ♗f5 ♖c6 2. ♗a3 ♗d7 3. ♗g6 ♖e6 4. ♗d8+ etc. Het witte paard gaat viermaal over en weer om de zwarte pionnen te slaan en wint uiteindelijk het zwarte paard op de 29e zet.

"Geen miniatuurtje", hoor ik je al zeggen, maar zonder pion a6 en a7 wel. Maar hier was de verleiding te groot en de arbiter Joitsa gaf in *Revista de Romana de Sah* in 1975 de vierde prijs voor deze compositie.

Gebaseerd op een 10-puntenstelsel bekwam de studie 7 voor originaliteit, 8 voor artistieke bekwaamheid en 6 voor moeilijkheidsgraad.

Vervangen we nu het zwarte paard door een zwarte looper dan komt de volgende stelling veelvuldig voor in de eindspelliteratuur: w♗h4, ♗c2, ♗e4; z♗g6, ♗h5. Wit speelt en wint. Het merkwaardige is dat

een aftrekschaak 1. ♖g3+ ♜h6
2. ♜xh5 slechts remise oplevert,
doch 2. ♜f5+ ♜g6 3. ♙b1! wint,
daar de zwarte looper verloren
gaat. Ik plaatste de stelling 1 rij
lager en voegde er een zwarte
pion aan toe op d3 (diagram 7)
met volgende tries:

7) Wit aan zet wint

1. ♖g2+? ♜h5 2. ♜f4+ (2. ♜xh4
d2 3. ♙xd2 pat) 2... ♜g5
3. ♜xd3+ ♜h5 4. ♜f4+ ♜g5
5. ♙d2? ♙e1! met remise. Het
werd duidelijk dat de witte looper
in de beginstelling op d2 of e3
moest staan. Maar ook dit laatste
faalde, want na het slaan van de
zwarte pion, met het witte paard
volgt in plaats van 3... ♜h5,
3... ♜f5! 4. ♜xh4 ♜e4 en wit
verliest een stuk.

De opdracht die ik mezelf gaf,
was om in de loop van het spel
de witte looper naar d2 te brengen
en dit lukte, na enig zoeken,
aldus: w♜h3, ♙e3, ♜g5, pi.h4;
z♜h5, ♙d8, pi.d3. 1. ♙d2! (Dit
is de enige mogelijke

winstvoortzetting: een
probleemzet!) 1... ♙f6 2. ♜e6
♙xh4 3. ♜f4+ ♜g5 4. ♜xd3+
♜h5 5. ♜f4+ ♜g5 6. ♙c1 etc.
Nu verder achteruitwendend
ontstond diagram 8.

8) Wit aan zet wint

1. ♜f3! ♙e3 2. ♙c3 ♜h5 3. ♜g3!
♙b6 4. ♙d2 ♙d8 5. ♜g5 ♙e7
6. ♜h3! ♙d8 7. ♜e6! ♙xh4
8. ♜f4+ ♜g5 9. ♜xd3+ ♜h5
10. ♜f4+ ♜g5 11. ♙c1! ♙f2
12. ♜d3+ en wint. Deze studie
kreeg een eerste prijs in
Schakend Nederland in 1966,
maar werd dan gedegradeerd tot
een eervolle vermelding, gezien
er minstens vier voorgangers
waren (Kubbel, König en
Mandler, Sokolov en Bron).
Weliswaar zonder de pion en de
enige mogelijke loperzet. En
daar ging het eigenlijk om. De
vraag kan dan ook gesteld
worden: zijn er nog echt 100%
originele studies? Mijns inziens
bitter weinig!

Beste eindspelliëfhebbers, zoals
u hebt kunnen constateren zijn
er dus verschillende manieren
van componeren, zoals er
verschillende manieren van
schilderen zijn. En denk nu niet
dat een componist alle ideeën in
zijn hoofd heeft, samen met de
varianten. Neen! Het is enkel
door noeste arbeid dat men ze
ontdekt. Zij zijn er, de ideeën.
Het is de kunst ze te voorschijn
te toveren. Wat de componist
uiteindelijk laat zien, is slechts
het topje van de ijsberg, maar
die is dan ook fascinerend. Het
doel van de componist is zeker
niet de bruikbaarheid alleen,
maar vooral de schoonheid. En
zoals Keats reeds zei: "A thing
of beauty is a joy for ever".

Dit artikel was een bewerking van
een lezing die Ignace
Vandecasteele gaf tijdens een AR-
VES-bijeenkomst in 1990 in
Utrecht. Het artikel werd eerder
gepubliceerd in *EBUR* 2e
jaargang, nummer 4, januari
1991. Een vervolg werd nog
gepubliceerd in *EBUR* 3e
jaargang, nummer 2, september
1991. Studie 8 werd recentelijk
incorrect bevonden; de hier
gegeven correctie werd
gepubliceerd in *EBUR* 11e
jaargang, nummer 2, juni 1999.